

Gálfalvi György • VILÁGSZÉLEN

Gálfalvi György

VILÁGSZÉLEN

Helyzetjelentések

A könyv kiadását az RMDSZ és a Communitas Alapítvány
támogatta

Szerkesztette Markó Béla

ISBN 978-606-8994-27-7

© Gálfalvi György, 2020

© Bookart, 2020

A valódi és az igazi

Régen, nagyon régen, valamikor a hatvanas évek második felében, amikor egy Bukarestben megjelenő ifjúsági lap riportereként társaimmal együtt kivont pennával és a leírt szó varázserejébe vetett áhítatos hittel hadakoztunk mások magunkénak vállalt igazáért, abban az ántivilágban, amikor táruló kapukat képzelünk magunk elé, s azokat a kapukat, mint kedvenc dalomban a fellegeket, mi is próbáltuk nyitogatni, portyázás közben óhatatlanul megzavartuk vidéki – s olykor nem vidéki – kiskirályok köreit. A sajtóban megbíráltakat törvény kötelezte a válaszra, így azok, akiknek a tyúkszemére léptünk, miután hol hidegvérrel, hol forró fejjel szemünkbe mondták vagy megüzenték, hogy kitörik a nyakunkat és megégetnek, kénytelenek voltak udvariasan, de határozottan levélben visszautasítani a bírálatot, mint valótlant. A példásan pedáns visszautasítások csak később rendítették meg bizalmunkat világmegváltó indulataink hatékonyságát illetően; amíg volt fal, mi sem takarékoskodtunk a borsóval, s azzal vigasztalódtunk, hogy jóval tekintélyesebb laptársunk egy fényképpel illusztrált fullánkos glosszájára ezt a választ kapta: a lapban közölt fényképek nem fedik a valóságot.

Ez a szállóigék közé emelt válasz jutott eszembe – a sorsnak, sorsunknak, sorsomnak vannak metaforás finctorai –, amikor a mellékelt fényképeket¹ megpillantva első

¹ Az írás a *Túlélő képek* (Kántor László íróportréi. 34 erdélyi író vallomása) című kötet számára készült.

reagálásom a merev elutasítás volt: ezek a fényképek nem fedik a valóságot. Természetesen nem tagadom, hogy rólam készültek, a lencse sem torzított, ilyennek látom magam a tükörben, és ilyennek láttam magam tudathasadásos álmomban is, amikor az ablakban figyeltem, hogyan közeledem – tehát valószínűleg ez a valódi arcom; de tudtommal nem ez az igazi. Jó lenne nyugodtnak, sőt derűsnek lenni – sajnos nem vagyok ilyen; a fényképek tehát ellentmondanak az önismeret zord tényeinek. Ekképpen füstölögtem magamban, s az inkriminált képek sokáig heverték boríték-kalodában. Most, amikor a szerkesztő sürgetésére ismét kitergettem őket, készséggel elismerem: igazságtalan lenne elvitatnom a fotóművész jogát, hogy olyannak mutassa be modelljét, amilyennek látta, s azt hiányolni, aminek ábrázolása – a dolgok természeténél fogva – nem az ő feladata. Kántor László lelke rajta: azon a júliusi délutánon valóban ilyen voltam.

Ülünk tehát a kertben, asztal körül, lélekben kinyújtózva. A képeken csak én látszom, de kancsó és csuprok jelzik, hogy nem vagyok egyedül. Karnyújtásnyira tőlem Bözödi György bátyám somolyog, mert ő már túl van a szekatúrán, s másnap otthon, hazai pályán, ismerős kellékek között pózolhat. Az asztal végén Csapody Miklós a kívülálló kajánságával kuncog; pedig kár kajánkodnia, mert – mint utólag kiderült – amikor a kapun belépett, már ő is fényképezkedett. A kert egyébként Marosvásárhelyen, a Teleki Téka háta mögött húzódik meg – ennek telkéből parcellázták ki a harmincas évek elején. Nem dicsekvésként említem, de egyike a város legbiztonságosabb kertjeinek; hogy egyebet ne mondjak, asztalunktól alig húszlépésnyire, a kerítésen túlról szigorú őrtoronyból ügyelnek ránk.

Az asztal jobb házakban jobb napokat látott öreg bútor, de aligha volt nagyobb a becsülete valaha, mint amióta a szabad ég alatt szolgál. Alapvető erénye, hogy nagy és

még nagyobbra kihúzható, tehát sokan elférünk körülötte. Ilyen nagy közös asztalról álmodoztam kamaszkoromtól kezdve (ifjúságom társával, Szócs Kálmánnak együtt, aki az asztaltól légvonalban alig háromszáz méterre fekszik a temetőben), aggodalmaskodva, hogy mire sikerül végre megszereznem, nem lesz majd akivel körülüljem. Mint gyorsan kiderült, aggodalmam megalapozatlannak bizonyult; bár legszűkebb baráti köröm az utóbbi másfél évtizedben részben kihalt, részben kivándorolt, van kivel gondjaimat megosszam, s ritkuló ünnepemen van akivel az asztal körül ünnepeljek. S főleg van akire-amire emlékezek, amikor egyedül ülök az asztal mellett, és valószínűleg inkább mutatom azt az arcomat, amelyet nemcsak valódinak, hanem igazinak is érzek.

Festőművész barátomnak, Balázs Imrének köszönhetem, hogy volt szerencsém ezzel az arcommal szembesülni. Portréja alá, melyen külső vonásaimon kívül gondjaimat, alkati és személyes titkaimat, sorsomat is felismerni vélem, ezt írnám címnek: *Arckép, csata után*. Balázs Imre azt rajzolta meg, akinek tudom magam: a vesztes embert, aki tehetetlenségre ítéltetett, pedig a cselekvés volt a lételeme. Vannak csaták, amiket nem mi veszítettünk el, de a vesztesek közé tartozunk – ilyen mázsás bölcsességek jutnak eszembe, amikor egyedül vagyok.

De a magány szorítását csak legrosszabb pillanataim-ban érzem. Körém ülnek barátaim, akiket holtukból-távoztukból megidézek, s körülveszem magamat kedvenc auktoraimmal, akiket legalább annyira bőrközelen érzek, mint legszemélyesebb ismerőseimet. Mostanában gyakran gondolkodom a költőre, aki köré ama istenhegyi kertben halálos kört röptült egy elkésett szőke méh, s aki már 1936-ban tudott a „bogárnyi zajjal” felé szálló golyóról, amely nyolc év múlva célba érkezett. És gyakran gondolkodom barátjára és sorstársára, aki értette őt, s aki ugyancsak 1936-ban így

töprengett: „Bizva bízni: ez kissé nehéz és nem mindig sikerül. Küzdeni viszont olyan természetes és nélkülözhetetlen, mint lélegzetet venni. Küzdeni még bizakodás nélkül is lehet”; és aki illúziótlan számvetése után így vonta le a maga számára az egyetlen lehetséges következtetést: „Besötétedett, hűvösen lebben a szél, most kellene menekülni, ki tudja, lehet-e még mire világos lesz. Maradok.” Ilyesmik jutnak eszembe, amikor éppen nem fényképezkedem; csoda-e hát, ha nem vagyok olyan nyugodt és derűs, mint a mellékelt képeken.

(1988)

ITT VAGYUNK

Bekecs alatt Nyárádselye

A riporter sokszor fájlalja, hogy a témára lelés és anyaggyűjtés az olvasó számára legfeljebb találgatásokra alkalmas adó kulisszatitok marad, pedig talán érdekesebb, hatásosabb olvasmányt jelentene, mint maga a riport. Éppen csak megírni lenne körülményesebb. Selyéhez fűződő kapcsolatom történetét viszont nincs miért elhallgatnom.

Hat évvel ezelőtt az állást kínáló iskolákat feltüntető gyorslistán – melyet a kinevezés előtt álló végzősök tájékoztatására állítottak össze – egy szokatlanul hosszú helységneven akadt meg a szemem: Silea Nirajului – Măgherani. Nyárádmenti kollégáim felvilágosítottak, hogy az első két szó Nyárádselyét jelöli, a harmadik pedig azt, hogy a falu Magyarós községhez tartozik; egyébként jobb, ha tőlük tudom meg, mintha személyesen tapasztalnám, hogy tanár számára előnytelenebb helységet kitalálni sem lehet: kövesút sincs a közelében, s tulajdonképpen nem is falu, hanem havasalji szénégető tanya, ahol felnőtt és gyerek egyaránt kékszeszt iszik, és csak az a tanár marad ott, akit büntetésből helyeztek oda. Ezért is nevezik a környéken „büntetőszázadnak” a selyei tanári kart.

A kinevezést osztogató bizottság mindezt nem tudhatta. Gépiesen írták nevem mellé Nyárádselye nevét, minden jót kívántak, és kérték a következőt. És is gépiesen köszöntem meg a jókívánságokat, hiszen a választás csak formáság volt számomra: fővárosi laptól kaptam ígéretet, hogy a katonaság után azonnal alkalmaznak. Csúnya dolog lett volna jobb helyet kérnem.

Tanyasi tanár helyett hivatásos országjáró lettem, de az évek során sokszor megkísértett a kíváncsiság: honnan, kik elől „futottam meg”? Tervezett selyei látogatásom egyre halasztódott, a hírek viszont, ha gyéren is, de szállingóztak a faluból, s a csepűposta természeténél fogva nem voltak túlságosan szívderítők: bicskázásról, szerelmi bánatában öngyilkos szabómesterről szóltak. A legkiadósabb tudósítást tavaly novemberben kaptam: a megyei lap két munkatársa több falut látogatott meg terepjárón, s felháborodva számoltak be arról, hogy a selyei tanári kart az iskola tanári szobájában névnapozás közben „fáradtan” – azaz részegen – találták. Egykori kollégáim minden jel szerint nem vetették el a sulykot, amikor a selyei állapotokról tájékoztattak. Ha mégsem előítéletekkel vágtam neki a selyei útnak, annak két oka volt: egyrészt tapasztalatom szerint az ördög sohasem éppen olyan, mint amilyennek festik, másrészt a hírhozókat elfelejtettem megkérdezni, mennyi időt töltöttek a faluban, s jártak-e ott egyáltalán. Selyei látogatásom után megfogadtam, hogy sohasem mulasztom el ezeket a kérdéseket, ha valahonnan hasonló híreket hallok.

*

Nyárádselye tulajdonképpen nevében hordja a sorsát, csak vallatóra kell fogni a jelentését: a régi iratokban előbb Szélye, majd Szelye néven fordul elő; minden bizonnyal azzal érdemelte ki elnevezését, hogy az egykori Marosszék szélén találjuk. Félreeső voltát az is súlyosbítja, hogy a Nyárádmente legmagasabban fekvő települése: a Bekecs hónaljához lapulva búvik meg védelmet keresően. A selyeiek balszerencséjére azonban az évszázadok során a Bekecs csak annyira bizonyult magasnak, hogy életüket megnehezítse, annyira már nem, hogy a történelmi szélverésektől megóvjá védenceit. Mert azt már a rómaiak

is tudták, hogy a Bekecs tetejéről a számukra kincset érő Sóvidéket, valamint a Küküllő és Nyárad mentét egyként be lehet látni, és főleg ellenőrzés alatt lehet tartani. (Találón írta Orbán Balázs: „A Bekecs az Marosszéknek, mint a Hargita Udvarhelyszéknek.”) A légiók elvonulása után a népvándorlás hullámai csaptak fel idáig, s hogy a következő évezred sem volt nyugodalmasabb, azt többek között egy nagyon szomorú hangzású dülönév bizonyítja. A szájhagyomány szerint a mostani Veszélymezején rejtőztek el a selyeiek a tatárjárás idején, de amíg a férfiak élelemért mentek, a táboron rajtaütöttek a tatárok, lemészárolták az öregeket, rabláncra fűzték a gyerekeket és az asszonynepet.

Aki a falu történetére kíváncsi, a selyei határból mint nyitott könyvből olvashat. A hegyoldalban a legelők mellett például ma is láthatók a kivájt „tündérvölgységek” maradványai, melyekbe a pogány őslakók – a szellemek jóindulatát megnyerendő – adományait helyezték. A jókora üregek nem maradnak kihasználatlanul: ma békés birkák szűröcsölik belőlük a meggyűlt esővizet. A történelem szigorú logikája szerint, ahol pogány volt, térítő is akadt. A selyei határ arról is tud, hogy a Sűgő-patak mellett, a mai Palota nevű helyen szerzetes barátok zárdája állt. A közeli dülönévek – Barát-uta, Klastrom-bérce – vezették nyomra a régészeket, s az ásatások során előkerült kegyesek évszázadokra visszamenőleg igazolták a selyeiek emlékezetének pontosságát. A falu lakóinak a történelem iránti érdeklődését a környéken megmosolyogják, és a selyeiek egyik hóbortjának tartják, pedig az ittenieket szigorú évszázadok szoktatták a realitások tiszteletére. A Bekecsen és jórészt a Bekecsből élnek, létérdekük tehát, hogy mindent tudjanak a hegyről, s arról, hogyan sikerült eleiknek mindenek ellenére megmaradniuk. A

világtól való kényszerű és viszonylagos elzárkózásuk mellett ez a gyökere annak, hogy a selyeiek szokásaikban és öltözetükben a leginkább őrzik a hagyományt ezen a tájegységen. Orbán Balázs száz évvel ezelőtt a marosszékiek egykori hadi öltözetének és zászlájának emlékét véli itt felfedezni a világoskék öltönygallérban és szegélyzetében, s a selyeiek ünneplője azóta sem változott lényegesen.

A faluról sok mendemonda kering a környéken – többnyire a valóságos tények eltorzított változatai –, de két dolgot senki sem vitatott el a selyeiektől: párját ritkító szorgalmukat és falujukhoz való ragaszkodásukat.

Selyének jelenleg 943 lakosa van (1870-ben 834 volt); a statisztikák tíz évvel ezelőtt ugyanennyit tartottak számon. E tíz év alatt 112 halálesetet és 149 születést jegyeztek be (1966-ban 8, 1967-ben 33, 1968-ban 11, 1969-ben 14, 1970-ben újra 8 gyerek született), tehát 37 fő a lakosság természetes szaporulata, s ugyanennyi az elvándorlók száma is, ami az országos átlagot tekintve nem sok, pedig ha valahol, Selyén évszázadok óta minden ok megvolt a menekülésre. A havasalji zord éghajlat mellett a meddő sárga föld – melyet a selyeiek a rendkívül kifejező kuvasz jelzővel illetnek – szinte csak arra jó, hogy a verítéket feligya. A búza ugyan megterem, s ha el nem veri a gyakori jégeső, a néhány hektárnyi viszonylag sík területen súlyos kalászt érlel, de a határ nagy részén termelt törökbúza sokszor tejesen marad a korán beálló tél miatt. A falu lakói az idők során mindent kicsikartak a földből, ami emberileg lehetséges, de ez még nem lett volna elégséges a megélhetéshez. Méltán mondják magukról: világéletükben a havasról éltek. Először csak a Bekecs kitűnő legelőit használták fel állattenyésztésre – micsoda fű terem például a Veszélymezején! –, később egy Müller

nevű erre vetődő némettől megtanulták a szénéégetést – fa éppen elég akadt a havason –, s mindmáig ez maradt fő foglalkozásnak. A faszenet ugyan ma már nemigen használják lakások fűtésére, de egyes iparágakban nélkülözhetetlen, semmi mással nem helyettesíthető nyers- és fűtőanyag, ezért a selyeiek mesterségét országszerte megbecsülik. Harminc-negyven évvel ezelőtt még csak Szentkeresztbányáról küldtek utánuk autókat, ma már Piatra Neamț-ig is eljutottak, s megrendelőik egyetlen kifogása, hogy amikor jön a szezonmunka – kapáláskor, aratáskor –, nem lehet visszatartani őket, utaznak haza. „A selyei határt emberemlékezet óta bárki megnézhetette, most se legyen másként” – szólal meg bennük a rátartóság, s azok, akik szerint a falusi embert az anyagiakon kívül az égvilágon semmi más nem érdekli, faluja sorsa pedig éppen nem, fejték meg, ha tudják, miért hagyják ott a selyeiek hetekre a kitűnően fizető munkát (3000 lej fölött keresnek havonta), hogy a sokkal szerényebb jövedelmet ígérő háztájuk vagy éppenséggel a kevéssel kecsegtető gazdaság földjei rendben legyenek, és senki a falujukat meg ne szólhassa.

*

A selyei szénéégetők korelnökéhez, a kilencvenéves Kuszto Dénés bácsihoz nemcsak kora iránti tiszteletből kopogtattam be, hanem azért is, mert tudós ember hírében áll: azt mondják róla, hogy két elemije ellenére versbe szedte egész életét, és folyamatosabban ömlik szájából a rímes beszéd, mint papérol a prédikáció. A kályha melletti priccsról emelkedik fel – mozgásából hetvennek sem ítélném –, s erősen mentegetőzik, hogy nem a fáradtság miatt dőlt le, csak a lábát melegíti, mert hetven évvel ezelőtt, még legénykorában megfázott az erdei kalibában, s azóta télen-nyáron úgy érzi, hogy le akar fagyni. Kezet

ad, szorításából érzem: a kor valóban nem gyengítette még el annyira, hogy feküdni kényszerülne. Hamar szót értünk, hiszen az idős emberek szeretnek életükről beszélni, márpedig Dénes bácsi élete java részét szénégetéssel töltötte, s ahogy számítjuk, legalább négyszer annyit hált kalibában vagy a csillagok alatt, mint vetett ágyban.

- Télen-nyáron a szénnek voltam a rabja, s ha éppen nem égettem, akkor bányásztam. A század elején elsők között merészkedtem a faluból messzebbre, Lupényba, Vulkánra, az első világháború meg éppen Tatabányán ért. A katonáskodást bányász létemre megúsztam, aztán 1921-ben átjöttem a határon, vissza a falumba, régi mesterségemet folytatni. Hiányzott a havasi levegő, pedig a szénégető ritkán ér rá teli tüdővel lélegezni. Hetvenhat éves voltam, amikor abbahagytam a munkát, lehet, túl korán, de négy gyereket életnek indítottam, s nyugdíjam biztosítva volt, gondoltam, szusszanok egyet.

- Hogy fizettek a szénért, Dénes bácsi?

- A háború előtt elég nyomorúságosan. Az erdősgazdák, akiknek az erdejében égettünk, jó bőven levették a maguk részét, ezért is mentünk mind messzebbre, más vidékre a jövedelem után. Most sokkal jobban megfizetik a szenet, úgy látszik, szüksége van rá az államnak, s láthatja is az eredményt a faluban: tíz évvel ezelőtt még szalmával fedték a házak nagy részét, ma már majdnem minden cserepes. Megszedték magukat a selyeiek, ez az igazság, de éppen ideje volt. Aki nem próbálta, úgysem tudhatja, mennyit dolgoztak érte.

- Éppen ezért kerestem meg Dénes bácsit. Felolvassám, hogy látta valaki ezelőtt száz évvel a selyeiek mesterségét, s arra kérem, mondja meg, mit csinálnak ma másként.

- Olvassa csak nyugodtan - bólint az öreg, és saját készítésű pipája után nyúl.

Jegyzetfüzetemben oda lapozok, ahova Orbán Balázs könyvéből kimásoltam a selyei szénégetőkről szóló részt: - „Szénégetésre rendszerint többen állnak egybe, s több időre magukat élelemmel ellátva, társulatokban mennek az erdőre. Itt legelőbb kiszemelik a szép, kinőtt s egészséges törzsű bükkfákat, s azokat levágva ramazra [öl hosszú darabokra] rodalják [metszik] el, ezeket egy helyre egybehordják, felhasogatják, s millérnek nevezett nagy kúpidomú csomókba rakják össze. Midőn több heti munkát igénylő, több millérral készen vannak, az egészet vizes lapuval - hogy légvonal ne érje - vastagon beborítják; mikor aztán a csürköknél [a meggyújtásra hagyott üregeknél] meggyújtják. Csakhamar roppant füstfelleg emelkedik fel, mi a távolból a havasoknak nemegyszer ad festői tekintetet; a kifáradt munkások pedig a füst leple alatt nyugalomra bocsátkoznak, mert a millér két-három napig is elsüstörög [magában emésztődik], míg egészen szénné változik át, mit arról tudnak meg, hogy teteje beroskad. Ekkor hosszú kankókkal [horgok] szétzedik, az izzó szenet vízzel kiöntik, s kész van a szén, mit zsákokba rakva Vásárhelyre szállítanak.”

- Jól írja - int elismerően Kuszto Dénes -, éppen hogy így van.

Később azért mégiscsak tesz néhány megjegyzést: csürkök helyett például ma kanócluyukat mondanak - valószínűleg a bányát járt selyeiek honosították meg a kifejezést. A millért - a szóban a már említett Müller nevét őrizték meg, akitől a szénégetést eltanulták - a baksa szorította ki, s ezt minden bizonnyal a román szénégetőkkel való kapcsolat során lesték el. Ami pedig magát a munkafolyamatot illeti, vizes lapu helyett a légvonal

TARTALOM

A valódi és az igazi	5
ITT VAGYUNK	
Bekecs alatt Nyárádselye	11
Szamosdara, 1970	35
Szülőföldön, világszélien	57
Üvegcsűr élni akar	77
„Jobbágytelke szép helyen van...”	111
INDULAT	
„Háromszék Párisa”	125
Miért váltották le Székely Ferencet?	151
Miért váltották le Fábián Ernőt?	159
Vándor a végtelen úton	165
ŰR A TORNÁCON	
Se nőrszök, se őzikék	175
Koldusévek. Naplójegyzetek (1992-1993)	185
Profán diagnózis	207
Egy áruló monológja	210
Hazátlanul?	214
Múltunkkal szimbiózisban élünk	241
Szilánkos töredékek	246
Űr a tornácon	250
Adjátok vissza az őrtornyomat! Vagy talán mégse...	254

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GÁLFALVI, GYÖRGY

Világszélien : Helyzetjelentések / Gálfalvi György. - Miercurea

Ciuc : Bookart, 2020

ISBN 978-606-8994-27-7

821.511.141

A kiadásért felel a Bookart Kiadó igazgatója

Korrektor Szatmári Cecília

Készült 16,5 ív terjedelemben Book Antiqua

betűtípussal szedve 80 g-os ofszet papíron

Műszaki vezető Császár Csilla

Készült a csíkszeredai Alutus Rt. nyomdájában